

inhoud

19

Redactioneel	p.1
Lidmaatschap 1986 - Familienieuws	p.1
17 ^o - en 18 ^o -eeuwse Hollandse kleipijpen te Oosthoven (1)	p.2-6
Nog over Leo Op de Beeck	p.6
Aanwinsten	p.6
Zoekertje Domien Bauwens (1)	p.7
Iets over het Oud-Turnhouts dialect (1)	p.8
Voor U genoteerd	p.8-9
Herinneringen uit de schooltijd (2)	p.9-10
Verslag Algemene Ledenvergadering 27/2	p.10-11
Agenda	p.11
De kinderschrik in Oud-Turnhout (1)	p.12-17
Illustratie: Turnhouts "mannekenspapier"	p.17-18
Inhoud	p.19

* * *

2360 oud-turnhout

g.p.p. 3/1438

"CORSENDONCA"

info

trimestriël tijdschrift

van de

v.z.w. Corsendonca Oud-Turnhout

M. MIGUET HUGO

SPRINKHANENWEG 4

2360 OUD-TURNHOUT

heemkundering - 3^e jaargang n° 1
verantw. uitg. w. buysse p. kerselaersstr. 17 t.g.

redactioneel

Zoals U al heeft gemerkt steekt Corsendonca-info in een lichtjes vernieuwd kleedje. We hopen dat het U bevalt. Het ligt namelijk in onze bedoeling niet alleen qua presentatie maar ook inhoudelijk de kwaliteit van ons driemaandelijks tijdschrift geleidelijk op te voeren.

De Heemkundekring groeit nog steeds, het aantal actieve leden en belangstellenden neemt toe en diverse onderwerpen waarrond momenteel gewerkt wordt kunnen of mogen niet wachten op de publicatie van "Oud-Turnhout en zijn verleden, deel 3", dat dit jaar nog niet realiseerbaar is.

Ondertussen moet U het stellen met voorlopige studieresultaten, zoekertjes en nieuwsjes allerhande over de rijke geschiedenis van onze gemeente, haar folklore, haar mensen.

Uw kritische bemerkingen zijn steeds welkom en kunnen ons alleen maar stimuleren om het in de toekomst (nog?) beter te doen.

de redactie

lidmaatschap 1986

Indien U hier een rode zelfklever aantreft heeft U volgens onze gegevens tot nu toe nagelaten Uw lidmaatschap voor 1986 te hernieuwen. Naar we hopen is dat enkel het gevolg van vergetelheid en wenst U verder op de hoogte te blijven van en uitgenodigd te worden op de activiteiten van de Kring. Gelieve in dat geval 100 BF over te schrijven op rekening nr 001 - 1085134 - 71 van de Heemkundekring Corsendonca V.Z.W. met vermelding "lidgeld 1986".

Bij voorbaat dank.

familienieuws

Wij melden U met vreugde de geboorte van Loïc, zoontje van Willy Buysse, en met droefheid het overlijden van Frans Sels, vader van Gust.

17° en 18°- eeuwse hollandse kleipijpen te Oosthoven (1)

Ze waren onlangs te zien, op de Verenigingsbeurs in de Heischuur: onooglijke resten van pijpjes uit witbakkende klei. Ze lokten de nodige commentaar en grappen uit: 'Daar heeft zeker een schietkraam gestaan?', 'Mijn grootvader heb ik die nog weten roken', 'Die zaten tussen de mest die met de trein van Antwerpen kwam', 'Dat is daar allemaal aangevoerde grond', 'Die boer heeft nogal wat afgesmoord', 'Gaat ge die allemaal lijmen?', 'Het ligt er hier vol van, als kleine kinderen raaptten we die al op'.

Enige rechtzetting en verklaring zijn hier wel op hun plaats.

Inderdaad, het ligt er, althans op welbepaalde, welomlijnde plaatsen, vol van. En dat een deel ervan vroeger reeds opgeraapt en achteloos weggeworpen is of gewoon verloren gegaan kunnen we alleen maar betreuren. Want die onbeduidende scherfjes hebben wel degelijk een historische betekenis die veel verder gaat dan die van grootvaders pijp die velen onder ons zich nog herinneren. Hoe onwaarschijnlijk het voor de 'leek' ook moge lijken, deze pijpjes vertellen een belangrijk stuk geschiedenis. Ze zijn namelijk vrij precies dateerbaar, onder meer aan de hand van de vorm, de afmetingen, eventuele versieringen en merken van de makers.

Zo kunnen we nu reeds met zekerheid zeggen dat een aantal te Oosthoven gevonden fragmenten dateert uit de 17° eeuw (1620-1670), terwijl de meeste gemaakt moeten zijn rond 1730. Een derde groep geeft 1760-70 als resultaat. Verder zijn er nog enkele 'geïsoleerde' stukken van rond de eeuwwisseling. Van sommige konden we zelfs de makers identificeren dank zij de merkboeken van het Pijpenmakersgilde te Gouda (1724-1865).

Alle hier besproken scherven werden en worden gevonden binnen een rudimentaire cirkel van ongeveer 300 m doorsnede. De aflijning is abrupt: buiten de 'cirkel' vindt men niets meer, zonder dat er een duidelijk verband is met landschappelijke gegevens als kavels, wegen, grachten, bewoning, hoogteverschillen...; de concentratie is het grootst aan de rand: op sommige plaatsen lagen resten van meer dan 10 verschillende pijpen per m²!

Bij iedere bewerking van het land komen fragmenten aan de oppervlakte. Helaas worden ze ook telkens verder gebroken en zelfs helemaal verpulverd. Het zal meteen duidelijk zijn waarom het vrijwel onmogelijk is een pijp zelfs maar gedeeltelijk te reconstrueren (men wierp ze trouwens slechts weg als ze kapot was!).

Over hoeveel 'stuks' het uiteindelijk zal gaan is op dit ogenblik slechts bij benadering te zeggen. De ervaring heeft geleerd dat bij een eerste grondige beurt 20 tot 35 % van het materiaal 'geborgen' kan worden. Aangezien iedere pijp slechts 1 hiel of spoor heeft en we ca. 250 hielen en sporen verzameld hebben sinds we, na de laatste bewerking van het land in de herfst van 1985, begonnen met het systematisch afzoeken van het terrein, zou het totale aantal pijpen dat ooit in onze 'cirkel' werd weggeworpen meer dan 1000 kunnen bedragen! Het totale gewicht van de kopscherven en het aantal cm steel wijzen trouwens nu reeds in de richting van een 400 stuks. Maar daarover later meer.

Dergelijke aantallen doen natuurlijk vragen rijzen, zeker als men weet dat het gebied in de 17° - 18° eeuw nauwelijks bewoond was. Laten we een aantal 'hypothese' eens van nabij bekijken.

Sommigen beweren dat op de betreffende gronden allerhande puin is gestort. Plaatselijk is dat inderdaad zo, maar de kops op het vinden van pijpjes blijkt omgekeerd evenredig met de hoeveelheid 'puin'! De potscherven, het steenpuin en de rommel allerlei lijken voor het merendeel trouwens zeer recent; de zeldzame scherven die ouder lijken vind je hoofdzakelijk in de buurt van... pijpestelen of -koppen. Verder onderzoek door specialisten is hier uiteraard aangewezen.

Heeft iemand hier honderd jaar geleden zijn verzameling uitgestrooid om ons te misleiden? Of stond er in Oosthoven een soort container waar men al sinds 1620 zijn gebroken pijpen in kwijt kon en die men, toen hij rond 1900 vol was, uitgekieperd heeft rond een stuk braakliggende grond? Kermissen met schietkramen waren er bij ons weten in 1700 ook nog niet (en zeker niet in Oosthoven) en de veronderstelling dat wij vroeger een pijpenfabriek rijk waren is al even belachelijk: dergelijke nijverheid was in Vlaanderen onbestaande en door de merken weten we dat de meeste gevonden pijpen in Gouda gemaakt zijn.

Komen we dan tot een paar meer aannemelijke hypothesen. Zoals Louis Cuylaerts schreef in 'Oud-Turnhout en zijn verleden, deel 2', p. 109, gebood het edict van Maria Theresia (14.6.1772), op straf van onteigening, de braakliggende gronden te ontginnen. Bij gebrek aan een behoorlijke veestapel werd er getracht de gronden te bemesten met stedelijk straatvuil. Heeft men dit ook in Oosthoven geprobeerd? Het lijkt aannemelijk, maar verklaart het ook de scherpe aflijning, de concentraties van scherven en de grote spreiding in de tijd (ca. 280 jaar!) met het accent op welbepaalde periodes? Toch lijkt het de moeite er de Turnhoutse archieven op na te pluizen.

Ook de 'mest-hypothese' is minder idioot dan men op het eerste zicht zou denken: het zou inderdaad kunnen gaan om de inhoud van aalputten (wat de spreiding in de tijd zou verklaren; de oudste Engelse kleipijpen werden trouwens aangetroffen in Londense aalputten), gebruikt als bemesting voor de schrale grond. Blijft te verklaren waarom de vindplaats nagenoeg cirkelvormig is, waarom er op bepaalde punten tot tien maal meer fragmenten liggen dan gemiddeld en waarom er een voorkeur is voor bepaalde periodes (die niet helemaal samenvallen met de bloeiperiodes van het pijproken). Het verhaal van de uit Antwerpen aangevoerde stalmest is veel minder aannemelijk: stallen die slechts om de 200 jaar uitgemest werden? kettingrokende stal-knechten? boeren die de mest in een cirkel rond hun akkers voeren? Misschien hebben onze landbouwers die rond de eeuwwisseling de grond aldaar begonnen te bewerken bij het inploegen van de mest de pijpjes aan de oppervlakte gebracht en ten onrechte gedacht dat ze uit de (uit Antwerpen?) aangevoerde mest afkomstig waren...

Tegen beide laatste hypothesen pleiten een paar vaststellingen die we deden in de loop van ons onderzoek. Eerst en vooral is er de gaafheid van het gevonden materiaal. Sommige pijpekoppen bleken nog tabaksresten te bevatten, andere zijn blijkbaar nooit gebruikt en lijken gisteren weggeworpen. De oudste exemplaren vertonen wel sporen van erosie maar dat is volstrekt normaal. De eerste kleipijpen waren vrij ruw en rudimentair van vorm, het procédé was nog niet helemaal af; de samenstelling van de klei, de hele fabricage, werden in de loop der eeuwen sterk verbeterd en de Hollandse 'pypenbackers' bereikten het hoogtepunt van hun kunnen slechts in het midden van de 18° eeuw.

In enkele gevallen is enkel het deel van de scherf dat boven de grond uitstak sterk geërodeerd terwijl de rest zijn oorspronkelijke glans bewaard heeft. Een enkele keer vonden we vlak bij elkaar scherven die duidelijk van dezelfde pijp afkomstig waren en waarbij aan de breukvlakken duidelijk merkbaar was dat de breuk zo oud als de pijp zelf was (ca. 250 jaar).

Ons inziens allemaal aanduidingen dat onze pijpjes al eeuwen ongestoord in de Oosthovens grond vertoefden en hun rust slechts zeer recentelijk wreed verstoord werd.

De enige hypothese die voorlopig op alle vragen een bevredigend antwoord geeft is die van de legerplaats en wel omwille van:

- de aard en de (strategische) ligging van het terrein: op één der hoogste punten van de omgeving, in de nabijheid van water en van regionaal belangrijke wegen, net buiten de stad, in een streek die vanouds grensgebied is en dus militair belangrijk in tijden van oorlog en internationale spanningen;
- de vrij scherp afgebakende cirkel- of halvemaaanvorm van de vindplaats (kampontrek?) en de concentraties van scherven (tenten? wachtposten? kampvuren?);
- het feit dat het roken van tabak van de 17° tot het midden van de 18° eeuw een dure aangelegenheid was en zeker geen veralgemeend volksgebruik; het pijproken was echter al vrij vlug algemeen verspreid onder de soldaten die er een belangrijk deel van hun soldij aan besteedden; (NB: onder de eerste Hollandse 'pypenbackers' zaten heel wat ex-soldaten van Engelse afkomst)
- het feit dat de hoeveelheid gevonden scherven wijst op de aanwezigheid van honderden mensen aldaar in de 17° en 18° eeuw, terwijl o.m. uit de Ferrariskaart blijkt dat het gebied nagenoeg onbewoond was;
- het feit dat alle andere hypothesen tot nu toe gemakkelijk ontkracht konden worden.

Zijn er dan andere vondsten die dit bevestigen of in dezelfde richting wijzen? Nauwelijks. Geen resten van wapentuig, geen munten, vrijwel geen scherven. Maar ook dat hoeft ons niet te verwonderen. Want wat laten onze moderne legers op hun kampplaatsen anders na dan sigarettepeuken?

Dit alles leidt ons tot de voorzichtige voorlopige conclusie dat Oosthoven in de loop der eeuwen meermaals het bezoek moet hebben gehad van soms vrij omvangrijke doortrekkende legers.

In latere bijdragen gaan we in op mogelijke historische verbanden en conclusies en vertellen we iets meer over de versiering en de datering van de Hollandse kleipijpen die we in Oosthoven aantreffen. Wij wachten met spanning op Uw reacties.

W. Buysse

nog over leo op de beeck

In ons vorig nummer meldden wij U dat ons medelid Guido Op de Beeck werkt aan een boek over zijn vader, de schrijver Leo Op de Beeck (1905-1972). Guido bezit een collectie boeken van zijn vader die, op twee titels na, volledig is. De twee ontbrekende boeken zijn "Krabben en Garnalen" (Antwerpen 1938) en "De Schat van Corsendonk" (Hoogstraten 1944). Mocht U deze werken bezitten en ze aan Guido willen verkopen of (tijdelijk) afstaan, dan kunt U contact opnemen met de Heemkundekring of rechtstreeks met Guido zelf.

Naast vernoemde verzameling, die familiebezit zal blijven, wil Guido nog een tweede en derde collectie samenstellen. De ene al bestemd zijn voor het door Corsendonck in het Gemeentehuis op te richten archief, de andere voor het Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven te Antwerpen. Mocht U hieraan willen meewerken door het afstaan of verkopen van boeken van Leo Op de Beeck, meldt het ons of neem contact op met Guido. We herhalen nog even zijn adres en telefoonnummer: Meikeverslaan 28, 1170 Brussel - tel. 02/672.58.38 .

aanwinsten

Werden onlangs aangekocht:

- 3 ingekaderde foto's van Koning Leopold, Koningin Astrid en het koninklijk gezin
- het boek "Muske" van Leo Op de Beeck

Er werd ons verzekerd dat de syndicale vlag (A.C.V.) van het vroegere C.B.R. na restauratie aan de Kring in beheer zal gegeven worden om een plaatsje te krijgen in het toekomstig archief. Waarvoor onze hartelijke dank.

In een fel gehavend muziekboekje voor een kleine bugel, gebruikt door de fanfare "De Eendracht" te Wachtebeke, Oost-Vlaanderen, vonden we onder meer deze muziek, getoondicht, gedrukt en uitgegeven door Domien Bauwens. Wie weet meer over de oorsprong? De prijzen onderaan kunnen een aanduiding zijn wat de datering van de uitgave betreft.

N° 237
2e Bugle

SAINT BAVON
MARCHE DE PROCESSION

D. Bauwens.

Grand choix de danses faciles et brillantes en dou 4 parties, savoir: Bugle Solo ou Piston, 2e Bugle ou 2e Piston, Trombone et Tuba, publiés par séries de 5 danses chaque série contenant 2 Polkas, 2 Schottisch, 2 Valses, 2 Mazourkas et 1 Quadrille au prix de fr. 1,50 la série pour les danses en 3 parties, et à fr. 2,25 pour celles en 4 parties.

En vente chez D. BAUWENS, Impr. Editeur à Vieux-Turnhout (Belgique)

De mars "Saint Bavon" werd door de vernoemde fanfare onder meer gespeeld bij de voor de streek zeer belangrijke jaarlijkse bedevaart naar de kapel van de Heilige Bavo in het naburige Mendonk (bij Gent).

iets over het oud-turnhoutse dialect (1)

Willem Pée deed van augustus 1946 tot september 1953 een aantal opnamen met het oog op het samenstellen van een in 1958 bij de N.V. De Sikkel verschenen dialectatlas van de provincie Antwerpen. Als "zegslieden" fungeerden in Oud-Turnhout Willy Leysen, toen 23 jaar, schoenmaker van beroep, Ferdinand Dierckx, toen 37 jaar en tramontvanger, Serafijn Op de Beeck, toen 20 jaar en student aan de Hogere Technische school te Gent en Leo Op de Beeck, toen 48 jaar, schoolhoofd. De leeftijd van deze "zegslieden" leert ons dat de opname wellicht geschiedde in 1953.

Wat de taaltoestand alhier betreft schrijft Pée dat er geen lokale dialectverschillen waren, dat één familie Frans sprak en één Algemeen Beschaafd. Verder vermeldt hij dat er in Oud-Turnhout 3 leerlooierijen waren met \pm 50 man, één betonfabriek met \pm 15 man en een paar grote aannemers met \pm 200 man; de meeste arbeiders gingen volgens Pée naar Turnhout (papierfabriek en peperkoekfabriek), een paar naar Philips en enkele mijnwerkers naar Limburg. Oud-Turnhout telde in die tijd een goede zesduizend inwoners (6175 volgens de "Officiële opgave van 's Rijks bevolkingscijfer op 31 december 1947", Belgisch Staatsblad van 11 juni 1948).

In afwachting dat we van de N.V. De Sikkel de toelating krijgen om de toen gestelde vragen en de fonetische transcriptie van de antwoorden over te nemen kunt U hiermee Uw kennis van het Oud-Turnhouts even testen:

a. Geef het Oud-Turnhouts voor een sperwer/een ragebol/
een vlinder/ver/kikkerdril/groeien

b. Wat is een schoelie/griffelen/een dwizzerik?

Kent U meer van die typische woorden of uitdrukkingen? Kunt U de informatie van Willem Pée bevestigen, verbeteren of aanvullen? Herinneren de zegslieden van toen of hun familie zich hier nog iets van? Welke familie sprak Frans en welke A.B.N. in 1953? Of waren er meerdere? Over welke leerlooierijen en aannemers gaat het?... Allemaal vragen die U misschien kunt en wilt helpen beantwoorden...

voor u genoteerd

Taxandria publiceert het Liber Amicorum E. Van Autenboer dat naast een volledige bibliografie van Van Autenboer onder meer bijdragen bevat over de prehistorische bewoning in de streek van Turnhout,

de componist Jan van Turnhout, de Beeldenstorm in 1566, Turnhoutse burgemeesters uit de Franse tijd, de roededrager en hondenslager van Sint-Pieter, Turnhoutse tingieters, Klein Peerke enz. (in totaal 36 bijdragen).

De Reetse heemkundige kring "De Root" heeft de geboorteregisters 1655-1805 geklapperd, getijpt en uitgegeven. Ook het nummer 9 van de parochieregisters verscheen opnieuw. Verder werden de volkstellingen van 1709 en 1754 bewerkt en toegankelijk gemaakt.

Het 21° Nationaal Kongres van de Vlaamse Vereniging voor Familiekunde vindt plaats op 26 en 27 april in het Provinciaal Vormingscentrum te Oostmalle. Op het programma onder meer boeiende referaten over de archiefbronnen in Noord-Brabant en de Kempen (J. Meissen en H. De Kok), de abdijen, kloosters en begijnhoven in de Antwerpse Kempen (Dr. Persoons), de gilden in het oude Hertogdom Brabant (E. Van Autenboer) enz. De toegang is volledig gratis. De teksten van de referaten worden nadien uitgegeven en zijn te bestellen bij de organisatoren. Voor alle verdere informatie, bel M. Van der Cloot, 03/312.26.54.

herinneringen uit de schooltijd (2)

Graag publiceren wij hierbij enkele herinneringen van een 60 - plusser die school liep te Schoonbroek dat vóór 1977 deel uitmaakte van de gemeente Oud-Turnhout. Het verheugt ons ten zeerste dat sommige lezers zich dermate aangesproken voelen door onze publicaties dat zij zelf in de pen klimmen en ons helpen het verleden levend te houden.

Ik begon in Schoonbroek naar school te gaan toen ik vier jaar was. Dat was in 1928, toen de pas gebouwde schoollokalen in gebruik genomen werden. Het jaar daarvoor waren de Zusters al aangekomen. Tijdens de bouw (1927-28) mochten zij bij de maalter inwonen. Daarna betrokken zij het eveneens nieuwgebouwde klooster naast de school.

Ik herinner mij nog heel goed dat ik werd 'opgeschreven' om naar school te mogen gaan. Ik zat samen met mijn moeder in de spreekkamer van het klooster. Terwijl de Zuster 'haren boek' ging halen om 'mijnen naam' in te schrijven, zat ik op een stoel te wiebelen. 'k Heb altijd veel gevoel gehad voor maat, dus ik wiebelde op maat met mijn benen tegen

de 'sporten' van de stoel... tot moeder er mij attent op maakte dat ik stillekes moest blijven zitten en dat "da nie mag, zo tegen de stoelen stampen".

Toen ik 5 jaar was zat ik in de kleuterklas aan de 'grote' kant. M.V.N. van de Donk (hij is nu ook al gepensioneerd), zat daar ook. Op een dag moest ik schoolblijven omdat ik het moderne woord 'keuterhaak' niet aangeleerd kreeg (thuis heette zo'n ding namelijk 'stoofhaak'). De andere kinderen wilden mij helpen, maar voorzegggen mocht niet. M.V.N. heeft ook nogal wat afgesukkeld eer hij beet had dat de kleur die wel wat op rood lijkt 'oranje' heet. Maar helpen mochten we hem niet.

Aan onze grote kant zat toen ook een klein manneke dat het later ver zou brengen, namelijk onze Heer Burgemeester Jan Nuyts. En aan de kleine kant zat toen onder meer Maria Wens, zijn latere echtgenote. Aan diezelfde kleine kant zat ook mijn zus J. en later, toen die al aan de grote kant zat, ook mijn broertje L. Op een dag was er huiltende ruzie tussen onze L. en J. van de koster 'voor ne zakdoek'. J. pakte hem, zei dat het de zijne was en stak hem in zijn zak. Maar ons broertje zei huiltend: "Zuster, da's de mijne want ons moên heeft die aan mij gegeven!" Ons moeder was namelijk een Retiese, en in Retie noemen de kinderen hun moeder 'moên'. Maar de Schoonbroekse kinderen zeiden 'mo'. Algemeen gelach dus, maar de zakdoek kwam toch terug naar de (meest waarschijnlijke) eigenaar...

P. W.

verslag alg. ledenvergadering 27 / 2

1. Verwelkoming van de leden, waaronder ook nieuwe gezichten. (Ledenaantal volgens onze lijsten op 15.4.86: 134, waarvan 36 tot nu toe nalieten hun lidmaatschap te hernieuwen) !
2. Overzicht van de activiteiten van het voorbije werkjaar
 - Er hadden 7 ledenvergaderingen plaats en 4 vergaderingen van de raad van beheer.
 - Presentatie van het Oud-Turnhouts gebak 'Het Korhaantje'.
 - Publicatie van 'Oud-Turnhout en zijn verleden, deel 2', met voorstelling en tentoonstelling van oude grammofoons en muziekdozen.
 - Ontvangst van de Leuvense Vereniging voor Volkskunde en publicatie van een studie over hekserij: "Arme Heks".
 - Deelname aan de boekenbeurs van de Gemeentelijke Jongensschool.

- Overleg met het gemeentebestuur i.v.m. het realiseren van een archiefruimte en museum op de zolder van het oude gemeentehuis.
3. Geplande activiteiten werkjaar 1986
- Ledenvergaderingen en vergaderingen raad van beheer (zie verder in dit nummer).
 - Opzoekingswerk in functie van publicaties (zullen worden uitgewerkt zodra voldoende kopij voorhanden is).
 - Inrichten en opvullen van de archief- en museumruimte.
 - Mogelijke realisatie van een tweede foto- of prentenboek over Oud-Turnhout.
4. Financieel overzicht
- Het overzicht en de begroting worden door de commissarissen en de vergadering goedgekeurd, met de vraag om in de toekomst de gegevens wat vroeger ter inzage te geven aan bestuursleden en commissarissen.
 - Het lidgeld voor 1987 wordt op 125 BF gebracht; in ruil daarvoor krijgen de leden het informatieblad en korting op publicaties.
5. Verkiezing Raad van Beheer
- W. Buysse, J. Hens, H. Miguet, G. Sels en L. Verstraelen worden bij handgeklap gekozen als leden van de Raad van Beheer.
 - Th. Leppens en T. Hemelaer worden op dezelfde wijze herkozen als commissarissen.
6. Varia
- De redactie van 'Coursendonca - Info' is voortaan in handen van Willy Buysse. Alle informatie die voor publicatie vatbaar is kan U kwijt op zijn adres: P. Kerselaersstraat 17, Oud-Turnhout. De nummers 2, 3 en 4 van de 3° jaargang zijn gepland voor resp. eind juli, medio september en eind december.
 - Tijdens de informele babbels wordt gesuggereerd de Kring een nog ruimere bekendheid te geven via een presentatiefolder.

agenda

De algemene ledenvergaderingen gaan in het vervolg door in onze archief- en museumruimte in het oude gemeentehuis. Op 28 april aanstaande wordt U er verwacht om 20 u. om kennis te maken met het nieuwe kader en van gedachten te wisselen i.v.m. de inrichting. Op 9 juni aanstaande stellen we er ons archief open met de vraag: wie wil wat verwerken? We hopen U op beide vergaderingen talrijk te mogen begroeten.

de kinderschrik in Oud-Turnhout (1)

1. Wat we onder kinderschrik verstaan

De gedachtenwereld van onze voorouders was lang geleden bevolkt met een schare van demonen van allerlei aard. Vele Germaanse maar ook Romeinse en Oosterse denkbeelden werden o. a. door het christendom gedemoniseerd. In de loop der tijden brokkelde het geloof in lucht-, water-, bos- en vegetatiedemonen in die mate af dat ze niet meer of nog nauwelijks door volwassenen au sérieux werden genomen. Wat er van deze denkbeelden nog restte volstond echter tot voor kort nog als instrument om kinderen bang te maken met de bedoeling om ze in verschillende situaties gedeisd te houden. De bedoelde kinderschrik slaat dus duidelijk op creaties van magische oorsprong, waarin de volwassene zelf geen geloof meer hecht.

In de verrassend gevarieerde wereld van de kinderdemonen zijn er omwille van hun functie verschillende groepen te onderkennen. We zullen ons in hoofdzaak bezighouden met de waterschrik, de korenschrik, de avondschrk, de tenenschrik en de algemene kinderschrik. Toch is de scheiding niet altijd duidelijk te maken. Uit wat volgt zal trouwens blijken dat Dr. M. Van den Berg terecht schrijft: "Het is niet altijd mogelijk de verschillende functies uit mekaar te houden; vooral de overgang van de algemene kinderschrik naar avondschrk is erg vloeiend. Dezelfde figuur kan in meer dan één functie optreden en voor één functie kunnen meer figuren zich aandienen, zelfs in hetzelfde dorp."

2. De aanleiding en de onderzoeksmethode

Het lezen van de bijdrage "De kinderschrik in de provincie Antwerpen" van Dr. Van den Berg in Miscellanea maakte ons nieuwsgierig naar gegevens in betrekking tot Oud-Turnhout, temeer daar we uit de gegevens van de bijdrage meenden te kunnen opmaken dat systematisch onderzoek naar de verspreiding van de kinderschrik slechts fragmentarisch en sporadisch is gebeurd of was. Wellicht is er sinds de publicatie van Miscellanea veel veranderd. Toch durven we als Heemkundekring in stilte hopen dat de resultaten van een door ons opgezet onderzoek een nuttige aanvulling zijn van de reeds vergaarde informatie. Het is immers wellicht niet zo vaak gebeurd dat binnen de grenzen van één gemeente zoveel mensen over dit onderwerp zijn ondervraagd. Inderdaad, met de medewerking van het Gemeentebestuur en een zestal B.T.K.-ers werden bijna 150 interviews afgenomen van echtparen of alleenstaande personen van boven de 70 jaar. Drie van de honderd ge-

- 3.1. De leefwereld van de kinderen was, enkele generaties terug, nog niet ontsloten door de media en door de voortschrijdende techniek. De maatschappelijke kontekst was totaal verschillend, maar belangrijk in dit verband was ook dat het oude volksgeloof nog levendig was en niet beïnvloed door 'dorpsvreemde' elementen. Al ging het geloof in demonen bij de volwassenen langzaam tot het gezonken cultuurbezit behoren, ten opzichte van de kinderen bleek de geestenwereld een handig middel om schrik in te boezemen, daar waar het nodig was. Het kwam des te meer geloofwaardig over omdat de kinderen uiteraard begrepen dat ook de volwassenen nog ontzag hadden voor deze magische wereld.
- Waar nu de veiligheid in het verkeer één van de bekommernissen van de ouders ten opzichte van hun kinderen is, hadden de ouders van toen andere bezorgdheden. Achter de meeste huizen stonden diepe waterputten, niet of nauwelijks afgedekt of omheind met vermolmd houten planken. Verdrinking in een dergelijke put of ander water was een reëel gevaar. Daarenboven was het volksgeloof rond duivelsputten en watergeesten niet ver weg. Waterdemonen als 'de kludde', 'de lodder' en de 'osschaard' werden gebruikt om kinderen van het water weg te houden. Op vele plaatsen waren deze benamingen niet gekend maar vervangen of geëvolueerd tot een andere waterschrik die al dan niet plaatsgebonden was. Oude bos- en vegetatiedemonen waren dan weer de basis voor andere soorten kinderschrik zoals de korenschrik, de avondschrik en de algemene kinderschrik. Het hantieren van één of andere korenschrik is ook te verklaren door het feit dat voedselverspilling een doodzonde was, letterlijk en figuurlijk. Inderdaad, volgens sommige ondervraagden moest men het lopen door het koren als doodzonde gaan biechten. Zeker in de Kempen, waar de grond al mager was, was de mentaliteit zo dat volgens sommigen alleen de rook uit de schouw verloren ging, echter niet vóór men er de hespen mee gerookt had! Er moesten dus doorslaggevende argumenten voorhanden zijn, want de verleiding om in het koren te spelen en er korenbloemen of papavers te plukken was groot. Als binnen de verlichting schaars was, dan was dat buiten zeker het geval. Na het invallen van de duisternis dienden de kinderen binnen te blijven, men schoof rond de haard en buiten kregen geesten en andere magische figuren vrij spel, zeker in de denkwereld van de kinderen. Tegen deze achtergrond kunnen we begrijpen dat een avondschrik indruk maakte, maar ook overdag was het dreigen met

16
één of a r magisch geladen figuur een handig middel om stouterikken tot betere inzichten te brengen. Deze soort schrik zouden we kunnen stellen onder de noemer 'algemene kinderschrik'.

- 3.2. Welke dreiging ging er van uit?

Het spreekt vanzelf dat hoe meer magie er in het spel was, hoe groter de dreiging was die er van uit ging. Het kwaad dat de figuren zouden uitrichten kwam dikwijls neer op het doden, opslokken, meenemen of bijten van de kinderen. De pakkeman en de sloekebeer zijn benamingen van kinderschrikken die de dreiging suggereren. Het zijn twee voorbeelden van een gamma dat onder te verdelen is volgens gemeenschappelijke kenmerken. Zo zullen we verderop o. a. kennis maken met de 'sloek-familie' en de 'tenen-familie'. De benaming 'tenensnijer' en andere benamingen zouden ons kunnen doen vermoeden dat er ook een tenenschrik bestond om de kinderen ervan te weerhouden op blote voeten te lopen. Uit de gevoerde enquêtes is evenwel gebleken dat het lopen op blote voeten gebruikelijk was van 2° paasdag tot oktober. Sommigen zetten Allerheiligen voorop als einddatum. De tenenschrik was echter wel van toepassing voor badende kinderen.

- 3.3. Evolutie van de kinderschrik

Ons baserend op de bijdrage van Van den Berg in Miscellanea, kunnen we inderdaad een evolutie onderkennen die ook tot uiting is gekomen in ons onderzoek en die neerkomt op wat volgt. Oude demonen en sagenfiguren liggen aan de basis van de kinderschrik maar niet elke kinderschrik is een gedegenereerde sagenfiguur. Als de oorspronkelijke betekenis vervaagt, verschijnen andere benamingen en krijgen we een meer menselijke figuur met verwijzing naar zonderlinge personen zoals leurders, bedelmonniken e. d. Voorbeelden daarvan zijn de achturenmoeier en de korenpaters. In een later stadium valt weer een stuk magie weg en is de benaming in verband te brengen met een dier. Zo spreekt iemand in Oud-Turnhout bijvoorbeeld van een korenmuis. Uiteindelijk worden ook benamingen van bestaande dieren gebruikt, soms met een magisch karakter zoals de haas, die ook wel werd aanzien als een vermomde heks, en tenslotte ook dieren met een vreesaanjagend karakter zoals fissen (bunzings) en dreigementen met bestaande personen zoals de diender (de veldwachter). Bij deze laatste voorbeelden is er van magie uiteraard geen sprake meer.

- 3.4. Wat ervan over blijft

Vandaag lijkt bangmakerij in de opvoeding 'uit den boze' (what's in a name!). Men zal liever positief tewerkgaan en zo is er nog plaats over voor een magisch figuurtje als het zandmannetje. Men

zal kinderen ook liever vertrouwd maken met een gevaarlijke situatie, eerder dan ze met dreigementen ervan weg te houden. Tenminste, zo hoort het vandaag te zijn, maar voor vele kinderen zal er nog wel een gevaarlijk dier schuilen dat al dan niet het resultaat is van hun eigen fantasie. Schertsend wordt ook nu nog bedreigd met het krijgen van een lange neus als ze liegen of het krijgen van lange oren als ze niet luisteren. Ik herinner me ook de uitspraak dat de darmen aan elkaar zullen plakken als men kauwgom inslikt, en of de rest helemaal verdwenen is blijft maar de vraag als we zien hoe hardnekkig zelfs bij de volwassenen telkens weer het monster van Loch Ness opduikt en de Yehti-man van de Himalaya die opmerkelijk veel weg heeft van een vroegere reus of wildeman. Het ligt trouwens in mijn bedoeling een vergelijkende enquête op te zetten bij de hedendaagse jeugd om te bekijken wat er van dit erfgoed is overgebleven. In een volgende bijdrage gaan we in op de kenmerkende aspecten van de Oud-Turnhoutse kinderschrik.

G. Sels

Ter illustratie: enkele fragmenten Turnhouts 'mannekenpapier', de voorloper van het stripverhaal, i. v. m. kinderschrik.

Vergeef! vergeef! heer Kinderschrik, ik zal mijn kind.
Pardoni! pardoni! M. Croquemitaine, je serai bien sage.

Moeder Kinderschrik stelt aan een lui meisje de rekstap op het hoofd.
Mme Croquemitaine met le bonnet d'une à une petite paresseuse.

Daan Kinderschrik zoekt de longenaars op om hun de long af te snijden.
M. Croquemitaine cherche les menteurs, pour leur couper la langue.

Moeder Kinderschrik gooit van de plank naar de granaatoren.
Mme Croquemitaine donne la fêle aux petites filles qui jurent trop.

Daan Kinderschrik sluit de boeze kinderen in den grotten den heren toren op.
M. Croquemitaine fait entrer les mauvais sujets dans la grande tour noire.

Moeder Kinderschrik bestrafst de kleine luiaards.
Mme Croquemitaine corrige les petits fainéants.

Moeder Kinderschrik sluit de ongehoorzame meisjes in den rattentoren op.
Mme Croquemitaine renferme les petites filles désobéissantes dans la tour aux rats.

Daan Kinderschrik komt de boeze kinderen langs den schoorsteen halen.
M. Croquemitaine descend par la cheminée pour prendre les enfants qui ne sont pas sages.